

утварэння дэрыватаў з экспрэсіўным значэннем на аснове значэння ўласнага імені ва ўстойлівым выслоўі.

Літаратура

1. Аксамітаў А.С. Прыказкі і прымаўкі: Глумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедраўных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стст. 2-ое выданне. Мн., 2002.
2. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / Складальнікі Ахрыменка П., Буцько М. Гомель, 1956.
3. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Склаў Янкоўскі Ф.М. Мн., 1962
4. Ефремова Н.И. Национально-культурное своеобразие лексического состава русских и немецких поговорок / Язык и социум: Материалы V международной научной конференции. В двух частях. Ч II. Мн., 2003. С. 28 – 30.
5. Коваль У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. Мн., 1994.
6. Лепешаў І.Я., Якалцэвіч М.А. Слоўнік беларускіх прыказак. Мн., 2002.
7. Прыказкі Лагойшчыны / Запісаў А. Варлыга. Мюнхен, 1966.

Марына Кажарновіч

ПРЫМХЛІВЫЯ АПОВЕДЫ ЯК АЎТАНОМНЫ ТЭКСТ І ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫ ФЭНОМЕН

Светаўспрыманне чалавека грунтуецца на тых уяўленнях, якія захоўваюцца ў яго свядомасці. Як вядома, карціна свету асобнага чалавека і цэлага народа фарміруецца на працягу стагоддзяў, акамулюючы ў сябе вопыт і практычныя здабыткі папярэдніх пакаленняў. Кожны народ валодае адметнай нацыянальнай свядомасцю, якая знаходзіць сваё яскравае выяўленне ў фальклоры як найбольш самабытнай культурнай сферы. Фальклорныя тэксты – адна з асноўных крыніц інфармацыі пра чалавека і яго месца ў свеце ва ўспрыманні асобнага этнасу.

Адметнае месца сярод фальклорных тэкстаў займаюць **прымхлівыя аповеды**. Традыцыйна пад паняццем “прымхлівыя аповеды” разумеецца сукупнасць уяўленняў нашых продкаў пра свет і месца чалавека ў ім: шэраг самых разнастайных павер'яў, прыкмет, прымхаў. Гэта своеасаблівае мадыфікацыя ўнутранага свету чалавека, мадэль асэнсавання рэчаіснасці на аснове сінтэзу розуму, уяўленняў і вераванняў. Гэта вытокі, першакрыніцы нашай свядомасці, нашага спосабу мыслення і, нарэшце, нашага менталітэту. Яны дазваляюць выявіць першаасновы той карціны свету, якая характэрна для беларускага народа як адметнай, самабытнай, гістарычна багатагай нацыі.

Прымхлівыя аповеды ўяўляюць сабой аўтаномны тэкст, які змяшчае інфармацыю пра самыя розныя сферы чалавечага жыцця: пачынаючы ад светастварэння і заканчваючы штодзённымі побытавымі справамі. Этналінгвістычны аналіз прымхлівых аповедаў дае магчымасць выявіць спецыфіку нацыянальнага светабачання беларусаў, а на гэтай аснове – своеасаблівасці моўнай карціны свету, яе канцэптуальную базу.

Паспрабуем паказаць багатыя магчымасці этналінгвістычнай інтэрпрэтацыі прымхлівых аповедаў на аснове аналізу ў іх канцэпту “агонь”.

Такая стыхія першастварэння як агонь усведамлялася нашымі продкамі ў некалькіх аспектах:

- агонь як жыццястваральны, нават сакральны чыннік;
- як цэнтар чалавечага жытла;
- як разбуральная стыхія.

Такім чынам, агонь ва ўяўленнях людзей меў выразна амбівалентны характар. Так, з аднаго боку, агонь – гэта сапраўдны Божы дар, што павінен толькі спрыяць чалавеку. Паводле грэчаскай міфалогіі, як вядома, агонь прыйшоў разам з Праметэем, які нават быў пакараны за тое, што прынёс у свет людзей самыя каштоўныя для іх жыцця рэчы. Так і ў беларускай міфалагічнай традыцыі агонь успрымаўся як Божая міласэрнасць: *“От з чаго першы агонь знашоўся. Як Бог Адама выгнаў з раю і ўгледзеў, што ён з голаду трасецца, так злітаваўся над ім і кажа: “Вазьмі два сухія ясяновыя паленка і тры адзін аб другі”. Адам так зрабіў: цёр, цёр, цёр, аж і агонь паказаўся і ён стаў гэтак рабіць і холаду ўжэ не знаў”* [6, с.239]. З іншага боку, паводле язычніцкай традыцыі, агонь паходзіць ад Перуна, але гэты агонь не нясе чалавеку дабрабыту, бо паходзіць не ад Бога: *“Першы агонь к нам прыляцеў з перуном, да як загарэўся хварастовы курэнь, дак людзі збыліся адусюль і давай галавешкі да па сваіх куранях і зямлянках у попеле пераховываць. Аднача еты агонь не шанцаваў нікому, аж покуль Бог аднаму старому калёсніку, каторы акрым калодак тачыў і верацёна, не паслаў ичаслівае думкі, штоб ён папробаваў пружкі на верацёнах вышмуліваць ясяновым клінком да не нажом вырэзваць, як досі”* [7, с. 29]; *“Першы агонь з неба, з перуна паходзіць...”* [6, с.239]. Але ў любым выпадку агонь успрымаўся як жыццястваральны складнік, адухаўляўся, яго надзялялі незвычайнай моцай.

Моц гэта магла мець не толькі станоўчы, але і адмоўны характар: *“Агонь Бог даў людзям, як выгнаў іх з раю, каб яны, гледзячы на агонь, успаміналі Бога, каб яны любілі агонь і баяліся яго, бо агонь, калі добра, то добра, а калі не, то дасца ў знак... Пабачыў чорт, што агонь пячэцца дай занёс яго ў пекла, каб там агнём мучыць грэшныя душы. Ад тых часоў агонь служыць людзям і ліхім. Агонь нам свеціць, грэе, дае цяпло, але ён служыць ліхому і можа нарабіць нам шмат ліха”* [5, с.25]. *“Агонь лічаць святым, але вельмі сярдзітым, затым кожная гаспадыня, як запальвае агонь, то хрысціць яго, з печы чысценькім венікам харашэнька замятае яго ў ямку, каб ён не злаваў да не нарабіў бяды. Агонь усе паважаюць, яго не застаўляюць без яды, а яму кладуць палена, к яму прыстаўляюць горшчык з вадою, у вагонь не плююць і не кідаюць нічога нячыстага. Калі што хочуць ачысціць, то яго кідаюць у вагонь, нават і самі ачышчаюцца, скачучы на Купалле цераз агонь”* [5, с.26].

Такім чынам, варта казаць пра амбівалентны характар агню ў разуменні чалавека, а адсюль і антанімічныя асацыятыўныя ланцужкі, звязаныя з гэтым паняццем:

1. “Свой – чужы = карысць – шкода”: *“Агонь нельга заносіць з іншага дому ў той, у якім ён ужо гарыць, адзін з іх трэба патушыць, бо іначай абодва агні могуць празумецца на шкоду аднаго з гэтых дамоў”* [8, с.270]. *“Калі ў хаце*

ёсць агонь, то адкуль-небудзь агонь прыносіць няможна. Грэх агонь на агонь наносіць” [7, с.30].

2. “Агонь – вада = супрацьпастаўленне + ўзаемаўплыў”: “Агню няможна заліваць вадою; у печы трэба загрэбці, а ў лесе то й абкапаці; бо як зальеш, то калі, не давядзі Госпадзі, у сядзібе загарыцца якая хароміна, то не затушыш, бо вада ўжэ не будзе маці ніякае сілы” [7, с. 30]; “Агонь, што разгарэўся ад перуна, можна патушыць толькі кіслым альбо казіным малаком, вадою заліваць – грэх” [6, с.248].

3. “Агонь = сакральны элемент”: “Не трэба засыпаць залю месцы гразкія і наогул мокрыя, бо агонь грэшна кідаць у гразь” [4, с.327]. “Той шмат грашыць і небеспакарана зневажае агонь, хто тушыць яго памыямі і наогул нячыстай вадой...” [3, с. 84].

4. “Агонь = стыхія”:

“Хто распальвае ў печы агонь, не павінен ні гаварыць, ні азірацца, нават калі яго клічуць – інакш агонь будзе выходзіць з печы і можа ўзнікнуць пажар” [1, с. 615]; “Калі раскладаюць вогнішча на полі, то абавязкова трэба перахрысціць яго – інакш ветрам можа занесці іскру ў дом і пачнецца пажар” [4, с.327].

Калі згрупаваць усе асацыяцыі, што стасуюцца з паняццем ‘агонь’ у агульнай карціне свету прымхлівых аповедаў, то можа атрымацца наступны шэраг: агонь – боскі і чортаў, ачышчальны і пакутніцкі, жыццятваральны і разбуральны, сакральны і зямны, хатні і “чужы”. Амбівалентны характар агню ў разуменні нашых продкаў праяўляецца і ў спалучэнні ў ім язычніцкага і хрысціянскага пачаткаў: агонь валодае ачышчальнай сілай і з’яўляецца дарам Бога дзеля дабрабыту людзей.

Прымхлівыя аповеды як аўтаномныя тэксты валодаюць шырокімі магчымасцямі для інтэпрэтацыі зместу больш дробных моўных адзінак, такіх, як парэміі і фразеалагізмы. Напрыклад, змест прыказак і прымавак, што прысвечаны адлюстраванню стасункаў паміж агнём і вадой (*Агонь з вадою не дружыць* [1, 58], *Вада агню не таварыш* [1, 59], *агонь з вадою ў адной хаце не жыве* [1, 59]), знаходзіць сваё больш шырокае тлумачэнне ў прымхлівых аповедах: “Агню няможна заліваць вадою; у печы трэба загрэбці, а ў лесе то й абкапаці; бо як зальеш, то калі, не давядзі Госпадзі, у сядзібе загарыцца якая хароміна, то не затушыш, бо вада ўжэ не будзе маці ніякае сілы... Вадзе з агнём у адным месцы не жыць, бо не ўжывуцца” [7, с. 30]. Парэміі і прымхлівыя аповеды з’яўляюцца вынікам пазнавальнай дзейнасці чалавека, але прымхлівыя аповеды як паўнавартасныя тэксты дазваляюць больш шырока раскрыць тую інфармацыю, што зафіксавана ў лаканічных па змесце і форме парэміялагічных адзінках.

Такім чынам, аналіз прымхлівых аповедаў як аўтаномных тэкстаў дазваляе казаць пра багатыя магчымасці іх этналінгвістычнай інтэпрэтацыі. Яны нясуць інфармацыю пра першаснае светаразуменне, якое ляжыць у аснове моўнай карціны свету беларусаў. Прымхлівыя аповеды – гэта сапраўдны этналінгвістычны феномен, які мае вялікае значэнне для лінгвакраязнаўства.

Літаратура

1. Выслоўі / Склад. М. Грынблат, рэд. А.Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979.
2. Корева М. Материалы для географии и статистики России. 1861.
3. Никифоровский Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи... Витебск, 1897.
4. Шейн П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т.3, 1902.
5. Сержпутоўскі А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў. Мн., 1930.
6. Federowski M. Lud bialoruski na Rusi Litewskiej. T. 1. Krakow, 1897.
7. Pietkiewicz Gzeslaw. Kultura duchowa Rolesia Rzeczyckiego. Materjaly etnograficzne. Warszawa, 1938.
8. Szukiewicz W. Wierzenia I praktyki ludowe. – Wisla, 1903.

С.В. Малажавая

ЛІНГВАДЫДАКТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ВЫВУЧЭННЯ НАЗОЎНІКА Ў КУРСЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ДЛЯ АНГЛАМОЎНЫХ НАВУЧЭНЦАЎ

Азняямленне англафонаў з граматычнымі катэгорыямі назоўніка адбываецца адначасова з выпрацоўкай вымаўленчых навыкаў. Таму пры лексічнай рэалізацыі катэгорый мэтазгодна прыводзіць толькі тыя лексічныя адзінкі, якія складаюцца з ужо добра знаёмых і вывучаных гукаў. Прааналізуем асноўныя граматычныя катэгорыі беларускага назоўніка ў ракурсе лінгваметодыкі.

Назоўнік у беларускай мове – часціна мовы, якая аб'ядноўвае словы з катэгарыяльным значэннем прадметнасці, выражаным у словазменных марфалагічных катэгорыях роду, ліку, склону і несловазменнай катэгорыі роду. Значэнне прадметнасці характэрна для назваў рэчаў, асоб, жывёл, а таксама іх сукупнасці (*народ, згряя*), рэчываў, назваў прамежкаў часу, колькасці (*мільён, дзесятка*), якасцей і ўласцівасцей (*смеласць, прыгажосць*), дзеянняў (*плаванне, гутарка*) і інш.

Катэгорыя адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці ў беларускай мове, з аднаго боку, і ў англійскай, з другога, маюць адрозненне ў тым, што ў беларускай мове, як і ў рускай, граматычна супрацьпастаўляюцца назвы адушаўлёных прадметаў (асоб, жывёл) і неадушаўлёных, у англійскай мове назвы асоб супрацьпастаўляюцца ўсім астатнім назоўнікам, у тым ліку і назвам жывёл. Адрозненне ва ўспрыманні катэгорыі не)адушаўлёнасці праяўляецца ў выкарыстанні адносных займеннікаў. У беларускай мове адносны займеннік *што* адносіцца да ўсіх адушаўлёных прадметаў, у англійскай аналагічны займеннік *who* – толькі да назваў асоб. Пра гэта паведамляем навучэнцам у працэсе прэзентацыі адносных займеннікаў *што, што*. У англійскай мове паняцце катэгорыі не)адушаўлёнасці праяўляецца таксама ў класіфікацыі назоўнікаў па граматычным родзе. Пра розніцу ў разуменні катэгорыі не)адушаўлёнасці трэба таксама паведаміць навучэнцам пры вывучэнні вінавальнага і роднага склону назоўнікаў. Звяртаючы ўвагу на супадзенне форм вінавальнага і назоўнага склону назоўнікаў множнага ліку, якія называюць неадушаўлёныя прадметы, і супадзенне форм вінавальнага і роднага склону назоўнікаў множнага ліку, якія называюць адушаўлёныя прадметы,